

COMUNICACIÓ

Conrad Vilanou Torrano (Universitat de Barcelona): *Identitat cultural en temps de foscor: l'obra de Tomàs Carreras i Artau*

Fa pocs menys d'un any que es va commemorar el cinquantenari de la mort de Tomàs Carreras i Artau (1879-1954), efemèride que, com d'altres, va passar del tot desaparebuda. Catedràtic d'Ètica de la Universitat de Barcelona des de l'any 1912, fou promotor de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya inaugurat l'any 1915¹. Des del punt de vista històric, l'obra de Tomàs Carreras i Artau –defensor de la tradició filosòfica catalana– s'arrela en els plantejaments inicials del noucentisme i va assumir, des de primera hora, una inequívoca vocació a favor de la defensa de la cultura².

1. L'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya va ser impulsat per Tomàs Carreras i Artau amb la col·laboració de Josep Maria Batista i Roca. Recollia la tradició de l'Arxiu de Psicologia i Ètica Hispanes que Tomàs Carreras i Artau va impulsar en assolir la càtedra d'Ètica de la Universitat de Barcelona l'any 1912. Poc després, l'any 1915, naixia l'Arxiu d'Etnologia i Folklore de Catalunya, una empresa que pot inscriure's en la voluntat noucentista de modernitzar un país que no havia de perdre la memòria històrica. Gràcies als esforços del professor Lluís Calvo i Calvo existeix una àmplia bibliografia sobre aquest magnífic Arxiu, entre la qual citem: *L'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya y la antropología catalana* (Barcelona: CSIC, 1991), *Catàleg de materials gràfics de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya* (Barcelona: CSIC / Generalitat de Catalunya, 1994) i *Tomàs Carreras i Artau o el temps de l'etnologia catalana* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, pp. 90-121).

2. Una aproximació a la filosofia de Tomàs Carreras i Artau es pot veure en: M. SATUÉ I SILLUÉ, «Tomàs Carreras i Artau. La filosofia pràctica», dins *Revista de l'Acadèmia de Filosofia. Liceu Joan Maragall. Lectura dels filòsofs catalans del segle XX*. Barcelona: PPU, 1995, pp. 111-130; SATUÉ I SILLUÉ, «Tomàs Carreras i Artau. Renovació de la filosofia a Catalunya», dins J. MONSERRAT MOLAS i P. CASANOVAS, *Pensament i filosofia a Catalunya. I: 1900-1923*. Barcelona: Inehca / Societat Catalana de Filosofia, 2003, pp. 123-137. Igualment cal esmentar el treball de Lluís CUÉLLAR BASSOLS, «In Memoriam», publicat a la revista *Convivium* (Núm. 1, 1956, pp. 7-10) en record de Tomàs Carreras i Artau (aquest

Altrament, l'existència d'una filosofia autòctona també fou defensada per Tomàs Carreras i Artau en la seva *Introducció a la història del pensament filosòfic a Catalunya* (1931)³. Segons sembla, una vegada esdevingut el traspàs de Llorens i Barba, la filosofia tomista va fer oblidar la filosofia escocesa, de manera que quan Tomàs Carreras i Artau cursava els seus estudis universitaris a la Universitat de Barcelona (1894-1900) la presència de la filosofia del sentit comú s'havia esvaït totalment. «Ni en l'obra ni en les explicacions del professor –Carreras es refereix a les classes de metafísica que va rebre com a alumne a la Universitat– es

número inclou una bibliografia –pp. 11-18– de Tomàs Carreras i Artau que va ser elaborada amb la col·laboració del seu germà Joaquim). En ocasió del seu traspàs es van publicar algunes cròniques sobre la seva personalitat i trajectòria intel·lectual: «Tomàs Carreras Artau (3 de abril de 1879-23 de octubre de 1954)», *Revista de Filosofia*, XIII, núm. 51, octubre-desembre 1954, pp. 717-719 (Nota sense signar que molt probablement fos redactada pel seu germà Joaquim); J. PLA CARGOL, «El Dr. Tomàs Carreras Artau, profesor y gerundense ilustre», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, IX, 1954, pp. 331-347; J. ROIG GIRONELLA, «Dr. Tomás Carreras y Artau», *Espíritu*, IV, enero-marzo 1955, pp. 39-40. Per la seva banda, Alexandre Sanvisens va redactar l'entrada sobre el Dr. Carreras Artau a l'*Enciclopedia de la Religión Católica*, tom VII. Barcelona: Dalmau y Jover, 1956, pp. 963-966. No cal dir que una de les aproximacions més destacades correspon a la semblança biogràfica que va dibuixar el seu germà Joaquim en la presentació de la recopilació pòstuma, *Estudios Filosóficos. I. Escritos doctrinales. II. Escritos histórico-filosóficos*. Barcelona: CSIC-Instituto Luis Vives, 1966-1968. La semblança s'incorporà, a tall d'introducció, al volum primer (pp. 9-20), mentre que, a tall d'apèndix, en el segon volum (pp. 473-481) es va incloure una detallada relació bibliogràfica dels treballs del Dr. Tomàs Carreras i Artau, que completava l'apareguda inicialment en el núm. 1 de la revista *Convivium* (1956).

3. T. CARRERAS I ARTAU, *Introducció a la història del pensament filosòfic a Catalunya*. Barcelona: Llibreria Catalònia, 1931. Aquest llibre porta la dedicatòria següent: «A la memòria del Dr. Xavier Llorens i Barba (1820-1872) *vir bonus*, filòsof i professor de raça en qui la vida i la doctrina concorden admirablement. El seu mestratge perdurarà en el record, encara vivent, de la seva vida exemplaríssima i a través de les seves *Lecciones de Filosofía*, publicades per la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona».

mencionava per res el nom del doctor Llorens o del seu mestre Martí d'Eixalà, ni es feia la més lleu al·lusió a aquell interessant període filosòfic»⁴.

Juntament amb Jaume Serra Húnter i Cosme Parpal, Tomàs Carreras i Artau –que havia rebut la influència de Llorens indirectament a través de Duran i Bas– va fer molts esforços per recuperar una tradició que s'havia perdut en el tombant del segle XIX. En realitat, això havia succeït per diferents motius. En primer lloc, perquè a la Universitat de Barcelona s'instal·là, després de la mort de Llorens i Barba, una filosofia d'orientació escolàstica. En segon terme, perquè amb l'adveniment del catalanisme polític després de la crisi finisecular de 1898 les condicions polítiques, socials i culturals del país van canviar d'una manera clara. Amb tot, val a dir que Tomàs Carreras i Artau –que va rebre directament l'impacte de la crisi del 98– va voler contribuir a la modernització de Catalunya –i si es vol, de tot l'Estat– a partir, justament, del doble motor del dret i de la filosofia. Tant és així que l'escola històrica del dret i la filosofia del sentit comú –que es preocupa més de l'instrument, de les instruccions del recte que no pas de l'obra filosòfica mateixa– es complementen perfectament, bo i fomentant una tradició filosòfico-jurídica que dóna sentit històric a Catalunya. I això és certament important des del moment que «ningú –individu o poble– que senti la dignitat personal, no pot renegar del seu passat filosòfic en termes absoluts»⁵.

D'alguna manera, la intenció de Carreras era cercar el tremp psicològic del poble català que, tal com defensava el mateix Carreras i Artau de conformitat amb el principi que un poble és una unitat de cultura, es manifestava a un doble nivell, a saber, des de dalt –estudi del procés del pensament filosòfic– i des de baix –exploració del substrat ètnic– amb el doble corollari de la unitat de

4. T. CARRERAS I ARTAU, *La meua Girona. Memòries de Tomàs Carreras i Artau*. Prefaci de Narcís-Jordi Aragó. Introducció, edició i notes a cura de Pep Vila. Girona: Ajuntament de Girona / Institut d'Estudis Gironins, 2001, p. 155.

5. T. CARRERAS ARTAU, «El sentit de tradició en el pensament filosòfic de Catalunya. (Fragment d'un estudi inèdit)» (1929), dins *Estudios filosóficos. II. Escritos Histórico-filosóficos*. Barcelona: CSIC-Instituto Luis Vives, 1968, p. 297.

la nostra cultura i l'estudi sistemàtic del contingut i dels matisos de la consciència nacional⁶. Dit d'una altra manera: filosofia i cultura—i aquí s'hi podria incloure la cultura popular—es conjuminen en un tot harmònic i integral perquè constitueixen dues manifestacions d'una mateixa realitat.

A part de la seva defensa de la filosofia, en l'actuació del Dr. Carreras i Artau hi ha un fil que es manté constant malgrat totes les dificultats històriques que va viure: la confiança en el paper regenerador de la cultura, idea que va afaïçonar definitivament durant els anys d'apogeu del noucentisme, fins al punt que podem dir que ell —que havia participat l'any 1911 en l'elaboració de l'*Almanach dels Noucentistes* amb un escrit sobre l'ànima del dret— també va tenir cura de portar a terme el seu particular combat per les llums⁷. En certa mesura, Tomàs Carreras es va sentir hereu

6. T. CARRERAS I ARTAU, *Introducció a la història del pensament filosòfic a Catalunya*, obra citada, p. X.

7. Tot i el distanciament respecte d'Eugeni d'Ors —amb el seu esnobisme i frivolitat—, el paral·lelisme entre aquests dos autors és més que possible. Nascuts en un breu interval de temps —Carreras l'any 1879, d'Ors l'any 1881— ambdós van participar dels valors del noucentisme i van veure en el seglexx una mena de renaixement espiritual que havia de posar fi al positivisme dominant durant el segle XIX. A més, tots dos —des de posicions catòliques, ortodoxes en el cas de Carreras, no tant pel que fa a d'Ors— van estimar la cultura i Catalunya, i ambdós van rebre un cert desencís del seu país. Primer d'Ors amb la seva defenestració, i després Carreras Artau durant la dècada dels trenta amb el seu aïllament universitari i polític. Cada un va assajar la seva pròpia heliomàquia, aquell combat per les llums que havia de contribuir a la modernització del país. D'Ors amb el *Glossari*, Carreras amb els seus Arxius. Després de la guerra civil, i pels avatars de la història, es van trobar en el mateix bàndol, però mai no van acabar per encaixar totalment en el règim franquista, que desconfiava —sobretot els sectors falangistes— d'aquells intel·lectuals catalans. Mentre altres persones afectes al nou Règim van obtenir càtedres universitàries, això tampoc no es va donar en el cas de Xènius, que només al final de la seva vida va rebre el reconeixement del ministre Joaquín Ruiz-Giménez, el qual el va proposar per a ocupar la càtedra de Ciència de la Cultura de la Universitat de Madrid. Sigui com sigui, i a l'hora de buscar coincidències, val adir que tots dos van morir amb pocs dies de diferència. D'Ors el 25 de setembre de 1954 i Tomàs Carreras el 23 d'octubre d'aquell mateix any.

d'una tradició cultural que venia de lluny, vinculada des de les darreries del segle XIX al nacionalisme català que havia donat una sèrie d'iniciatives de caràcter privat (Estudis Universitaris Catalans, Institut de Cultura i Biblioteca Popular per a la Dona, Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, etc.), de manera que des del Parlament –en la seva etapa de diputat per la Lliga– va demanar que es respectés la iniciativa privada i que la Generalitat no fos organitzadora sinó propulsora de la cultura. Però, a part d'estratègies i polítiques de partit –«la cultura ha d'estar per damunt de tots els Partits i de totes les majories i minories de la Cambra»⁸–, insisteix en el fet que la cultura és el tret característic i fonamental del catalanisme, tal com va manifestar des de la tribuna del Parlament de Catalunya en ocasió de la discussió del projecte d'Estatut Interior de Catalunya l'any 1933: «Sabeu, senyors, que si alguna definició sintètica hauríem de donar al procés del catalanisme és un procés alliberador mitjançant la cultura»⁹.

No és menys veritat que Carreras i Artau –un home que estimava la tradició i la història– va topar amb els vents de renovació que aportava Joaquim Xirau quan, l'any 1928, va aterrar com a catedràtic de Lògica a la Universitat de Barcelona. Aquests dos esperits gironins –Carreras era de Girona; Xirau, de Figueres– estaven separats per uns quants anys –Xirau havia nascut l'any 1895, mentre que Carreras ho havia fet l'any 1879– i, cosa més important, per una concepció universitària i política ben diferent. Si Tomàs Carreras representava la tradició arrelada en la vida acadèmica formalista i erudita del segle XIX, Xirau significava tot un univers nou que volia modernitzar l'estament universitari a partir del que havien vist a l'estranger –a Alemanya i a Anglaterra, principalment–, bo i enllaçant amb l'esperit de Francisco Giner de los Ríos i la Institución Libre de Enseñanza.

Des del punt de vista polític, val a dir que en el protagonisme social de Tomàs Carreras i Artau hi ha dos moments que es troben marcats pels esdeveniments de la guerra civil. Si s'analitza

8. *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, 12 de desembre de 1933, p. 2952.

9. *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, 9 de març de 1933, p. 490.

globalment la seva trajectòria, veiem com Carreras Artau, igual que altres polítics catalans de l'època, es va trobar l'any 1936 en una difícil conjuntura. Si bé era un ferm catalanista –la qual cosa l'allunyava clarament de les dretes espanyolistes i del franquisme–, no és menys veritat que el seu catolicisme i la seva militància política el feien sospitós davant de tots aquells que esperaven que la Revolució Social es podia portar a terme en els moments de confusió i de desordre que seguien l'esclat de la guerra civil, el 18 de juliol de 1936, amb l'aixecament militar de Franco¹⁰.

Certament que els historiadors –llevat d'algunes excepcions– no han estat gaire severos amb la figura de Tomàs Carreras i Artau i pocs són els que el titllen de ser un franquista sense més. La major part d'apreciacions tenen en consideració les dificultats en què es va trobar en aquella complicada hora de la nostra història que va dividir el país en dos bàndols fratricides. A poc a poc sabem més coses de tots aquells que es van quedar a Catalunya l'any 1939, molts dels quals van col·laborar –directament o indirecta– amb les autoritats franquistes. Tanmateix, quan hom analitza l'actuació de Tomàs Carreras i Artau –responsable de l'àrea municipal de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona des de l'octubre de 1939, com a regidor, i a partir de 1941, com a tinent d'alcalde, fins a 1953– es reconeix que va ocupar un lloc rellevant dins el context del nou règim. Sense ser un franquista al peu de la lletra –la seva trajectòria no s'adiu amb el perfil del franquista prototípic i, encara menys, amb la fisonomia dels falangistes– va tenir la màxima responsabilitat política i tècnica en matèria de cultura a l'Ajuntament, presidit i ocupat per conspicus franquistes.

Quan s'analitza l'obra endegada per Tomàs Carreras i Artau en aquells durs anys de postguerra, hom pensa que ell fou un home possibilista que –tot i col·laborar amb el nou règim– va saber

10. Albert Manent ha explicat amb detall les peripècies per les quals va passar Tomàs Carreras i Artau, que fou salvat per Marcel·lí Moreta, el qual llavors defensava els interessos de Cambó a Barcelona. En relació amb aquesta tràgica història –que comenta de passada el Dr. Sanvisens en el seu escrit– es pot veure: A. MANENT, «Més salvats de la Revolució», *Serra d'Or*, 377, maig 1991, pp. 19-20, i M. MORETA, *Memòries d'un catalanista. Cinquanta anys de vida política a Catalunya (1932-1982)*. Lleida: Pagès editors, 2001, pp. 118-120.

mantenir alguns aspectes de la política noucentista, iniciada per Prat de la Riba, sobretot pel que fa als equipaments culturals. Salvant totes les distàncies, podem dir que Tomàs Carreras i Artau fou un acèrrim defensor de la cultura en uns moments en què sovintejaven l'odi, les delacions i les rancúnies, i quan la fam i les necessitats materials constituïen un greu problema per a la major part de famílies, problemes als quals tampoc no va ser insensible. D'alguna manera, Tomàs Carreras i Artau –tot rememorant l'heliomàquia noucentista– va voler reprendre la política que havia iniciat en el seu moment la Junta de Museus, organisme creat a Barcelona l'any 1906 per a unificar esforços entre la Diputació, l'Ajuntament i les entitats culturals.

Així Tomàs Carreras i Artau va desenvolupar una política a favor de la cultura de la seva ciutat, una mena de barcelonisme – d'ascendència culturalista i no pas esportiva– que, en aquells moments, va reemplaçar al catalanisme militant d'altre temps. Dotar Barcelona de bons museus i salvaguardar fins on es pogués l'obra educativa de l'Ajuntament de Barcelona, fou un dels objectius de Tomàs Carreras i Artau que es va decidir per contribuir a una tasca ordenadora i salvadora del patrimoni, certament malmès pel avatars de la nostra accidentada història.

Ben mirat, el Dr. Tomàs Carreras i Artau va traslladar al camp civil el que fins llavors havia realitzat en l'àmbit universitari, de manera que els arxius de la Universitat van donar pas als museus de la ciutat, entre els quals destaquen el Museu Etnològic, el Museu d'Història de la Ciutat, el Museu d'Art Modern (instal·lat al Parc de la Ciutadella) i el Museu de Música. De manera semblant, l'antiga Banda Municipal de Barcelona va donar pas a l'Orquestra Municipal, fundada l'any 1944 sota la batuta d'Eduard Toldrà¹¹. El

11. Oriol Martorell en referir-se als orígens de l'Orquestra Municipal de Barcelona –antecedent de l'actual OCB i Nacional de Catalunya– lloa «la presència d'un home com Tomàs Carreras i Artau al capdavant de la Tinència de Cultura de l'Ajuntament (Carreras i Artau sempre havia estat un melòman entusiasta i sensible i, a més, era dels qui creien –amb total encert– que l'acció simfònica d'una Banda havia quedat totalment desfasada)» (O. MARTORELL, *Quasi un segle de simfonisme a Barcelona. I. De l'Orquestra Pau Casals a l'Orquestra Ciutat de Barcelona*. Barcelona: Beta Editorial, 1995, p. 143).

Dr. Carreras i Artau durant més de deu anys va ocupar la regidoria de Cultura, a través de la qual no va parar de fer coses i, al mateix temps, va permetre que els seus col·laboradors directes –August Panyella, Agustí Duran i Sanpere, Artur Martorell, Josep Ricart i Matas, etc.– fessin, malgrat tots els inconvenients de l'època, molt bona feina en ambdós àmbits, el museístic i el pedagògic.

Arribats a aquest punt, sembla que el més pertinent és cloure aquesta comunicació, que no té altra intenció que honorar la memòria d'algú com Tomàs Carreras i Artau que, després de la maltempsada de la guerra civil, va mantenir viva –malgrat totes les dificultats– la flama de la cultura en un temps certament de foscor. Ben mirat, la seva acció –que sempre es va moure en el camp de la cultura– va alenar la identitat cultural del nostre país en uns moments certament difícils i compromesos. Som del parer que el seu exemple és digne, si més no, de reconeixement públic, quan han transcorregut més de cinquanta anys del seu traspàs.

COL·LOQUI

Manuel Satué: Quan vaig fer l'estudi sobre Tomàs Carreras i Artau vaig haver de consultar les actes de l'Ajuntament, les quals eren plenes de citacions dels càstigs que es van imposar als qui havien col·laborat amb la República. L'única disculpa que li trobo és el seu catolicisme. El seu pare tenia una tipografia que imprimia tots els documents que sortien del bisbat de Girona. L'únic que li disculpo per haver col·laborat a ser regidor de l'Ajuntament de Barcelona era el seu catolicisme de soca-rel.